

РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ. АНОТАЦІЇ

Сергій Павленко

ПОРТРЕТИ МАЗЕПИ: У ПОШУКАХ ІСТИНИ

Особі Івана Мазепи присвячено тисячі студій, які нині вже дають більш-менш повне уявлення про його життя та справи. Разом з тим і досі дослідники дискутують над тим, яким же на вигляд був сам гетьман, де справжній його портрет. Відповіді на ці питання

Портрет І.Мазепи із зібрання Бутовича

намагалися знайти упорядник книги «Гетьман Іван Мазепа. Погляд крізь століття» В. Недяк (Київ: Емма, 2003. - 64 с.) та автори розвідки «Мазепа. Дослідження портретів гетьмана» Л.Шендрік та О. Янович (Полтава: Верстка, 2004. - 72 с.). Перше видання є фактичним каталогом історико-мистецької виставки, яка відбулась у Львові. Воно дає уявлення практично про всі знані портрети І.Мазепи. Щоправда, упорядник справедливо поставив під більшістю зображень гетьмана знак запитання. Адже справді - здебільшого маємо різні обличчя, туманну історію їх малювання (царський режим доклав чимало зусиль, аби знищити образ свого противника). Але це видання саме і цінне тим, що воно акумулює у собі усе пов'язане з І.Мазепою, дає можливість розглянути гравюри, кольорові портрети разом, порівняти, зіставити їх.

Робота Л.Шендрік та О.Янович викликає повагу спробою почати дослідження портретів І.Мазепи зі свідчень сучасників про особу гетьмана. За споминами чужинців дослідники склали такий його словесний портрет:

«1. Середнього росту, стрункий, стан тонкий. 2.Руки тонкі, довгі, білі. 3.Горда голова з білими пуклями (на голові повно кучерів або польських кіс). 4.Обличчя блідаве, ніби з слонової кісті. 5.Гладке високе чоло. 6.Очі темні, глибокі, блискучі, пронизливі, швидкі, жваві. 7. Погляд гордий, суворий, вдумливий. 8.Уста вузькі, тонкі. 9.Вуса на польську моду: довгі, обвислі». На основі цих орієнтирів автори визначають найдостовірніші портрети Мазепи: лаврський, з літопису С.Величка, з Московського історичного музею, з картинної галереї м.Грінгольма, І.Мігури, Д.Галяховського, з журналу «Европеїше Фама» та інші. Відзначаючи цінність багатьох зауважень, оцінок, спостережень та узагальнень у розвідці, мусимо зазначити, що вона, на жаль, не опирається на деякі серйозні дослідження у цьому плані попередників. Маємо на увазі, зокрема, працю В. Січинського «Гравюри Мазепи», надруковані у збірнику «Мазепа» (Варшава, 1938. -Т.І. -С.134 -161), та статтю К. Широцького «Mazepa aetat 70»-Норблена» (журнал «Сяйво»

за 1913 р., №№10-12. -С.245-247).

Останню статтю варто було б проштудіювати багатьом укладачам «Історій України», оскільки тут аналізується портрет польського єврея-орендаря Мазепи, виконаний французьким художником Жаном П'єром Норбленом. Це зображення і досі мандрує з одного поважного видання у інше як образ гетьмана І.Мазепи. Прикро, але Л.Шендрик та О.Янович, не знаючи про студію К.Широцького, не ставлять під сумнів згаданий портрет. Вони навіть зазначають: «Своєрідність образу Мазепи за Норбленом приваблювала митців, які виконували копії з цього портрета в різний час. Зокрема в експозиції музею історії Полтавської битви розміщено горельєф із зображенням Мазепи, виконаний за гравюрою Норблена полтавським скульптором, заслуженим художником України В.Білоусом. Майстерно передавши риси обличчя Мазепи, Білоус надав образу величності і мудрості».

*Портрет
єврея-орендаря
Мазепи*

Звертаємо увагу дослідників і на розвідку «Загадки портрети» Д.Сапожникова («Киевская старина, 1884. -VIII. -С.732 -742), який на основі документів оповідає про те, як у 1738 р. на Чернігівщині проводилось розслідування щодо зображення Мазепи на іконі Успіння Пресвятої Богородиці з Кам'янського монастиря, фундатором якого був гетьман. Допитані були як свідки генеральний підскарбій Андрій Маркович, генеральний військовий суддя Михайло Забіла, генеральний осавул Федір Лисенко, які показали, що «изменник Мазепа волосом рудяв (мабуть, в оригіналі русяв, бо таку деталь відзначили б чужинці. -Авт.), долголик и с бородою». Сенат після великого розслідування визнав, що на іконі був зображений гетьман. Продовжуватим виглядало його обличчя і на барельєфному портреті на дзвоні, вилитому Карпом Балашевичем у 1699 р. Людвисар зобразив І.Мазепу з борідкою. Намалював його з нею і С.Величко.

Разом з тим на деяких гравюрах, зокрема Д.Галяховського, її нема. Пояснення тому просте: після першої поїздки у 1697-1698 у європейські країни Петро I наказав найближчим вельможам збрини бороди. У наступні роки уведено обмеження щодо їх носіння. Тож у 1700 - 1708 рр. гетьман, очевидно, змушений був підкоритися офіційній царській «моді». Після відходу від Петра I І.Мазепа знову відпустив бороду.

Л.Шендрик та О.Янович відкидають як недостовірний портрет гетьмана із зібрання Бутовича (Національний музей історії України). Мовляв, зображуваний має «повне, м'ясисте обличчя, маленькі вуста, невизначні очі». Проте ми б не робили такі категоричні висновки щодо цього портрета. По-перше, його автор детально вписав орден Андрія Первозванного, Андріївську стрічку, герб Мазепи з літерами «І.М.Г.В.Е.Ц.П.В.З» («Іван Мазепа, гетман Войска его царского пресветлого величества Запорозкого»). Ці деталі важко було б вигадати, якби якийсь народний художник фантазував. Зазначимо, що існує кілька копій цього портрета. Наприклад, у збірнику «Мазепа» (К.:Мистецтво, 1993) зображення має деякі відмінності орден, герб - без літер. Як нам видається, художники-копіює все ж таки не вигадували, а мали за зразок якийсь старе достовірне малювання. Коли І.Мазепа 8 лютого 1700 р. отримав орден Андрія Первозванного, йому було ще 60 років. Отже, міг виглядати ще не таким аскетичним, як через 8-9 років (час шведських свідчень). Обличчя гетьмана на згаданому портреті видовжене, має деяку схожість з рисами обличчя генерала Еріха Дальберга (на це вказували шведські воїни).

Портрет І.Мазепи із замку Гріпсгольм (Швеція), вміщений на обкладинці книжки, при демонструванні у Львові прокоментований польськими істориками як одне із зображень представника роду Сапег. Чи справді це так, важко сказати: адже поки що зіставлення портретів, їх порівняння не маємо.

Таким чином, великим позитивом є поява згадуваних вище книг, які попри їх не завжди виважені присуди все ж таки дають привід, основу для подальшого пошуку, дискусії. Сподіваємося, незабаром матимемо студію-продовження, яка аргументовано дасть відповідь, який же насправді вигляд мав І.Мазепа.

●

«Я НАВІТЬ НЕ ПІДОЗРЮВАВ, ЩО ЦЕ БУДЕ ТАК СТРАШНО...»

Рецензія на видання: «Український голокост». 1932 - 1933: Свідчення тих, хто вижив / Упор. о. Ю.Мицик. - К.: Вид. дім «КМ Академія», 2003. - 296 с.

Рецензія на видання: «Український голокост». 1932 - 1933: Свідчення тих, хто вижив / За ред. о. Ю.Мицика. - К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. - Т. 2. - 443 с.

Взятися за перо спонукало не тільки читання вищезазначеного двотомника, упорядкованого о. Мициком, але й знайомство зі змістом статті А.Сидорука «Яскрава зірка Джеймса Мейса» («Вітчизна». - 2004. - № 9 - 10). Автор останньої - відомий журналіст, член Асоціації дослідників голодоморів в Україні - писав про сумні реалії 2004 року. Після вшанування пам'яті жертв голодомору у ювілейному році запал влади помітно згас. Обіцяного всьому люду не виконали: ні Інституту дослідження геноциду не утворили, ні навіть меморіалу не спорудили. Дж.Мейс говорив: «... Відбудуть якось 70-річчя голодомору, і після цього про нього майже не згадуватимуть». Ще більшу прикрість викликали рядки про те, що проводити «великого українця в останню путь» прийшло мало студентів Могилянки, а їм Дж.Мейс «віддавав свій розум і серце» («Вітчизна». - 2004. - № 9 - 10. - С. 158).

Мінорний настрій, породжений подіями минулої осені, перегукувався зі змістом книжок, від яких годі було й сподіватися не те, що чогось приємного, але навіть нейтрального.

На щастя, все раптом змінилося. Чергова річниця всенародної трагедії збіглася з найдраматичнішим етапом президентських виборів. Потужні промені помаранчевої революції висвітлили ті грані ситуації, які перебували в тіні, дали змогу по-новому оцінити значення молоді в історії дослідження Українського голокосту.

Упорядник обох книжок, автор передмов, до речі, та з них, що вміщена у другому томі, теж просякнута гострою недовірою до влади, о. Ю.Мицик не тільки став центром притяжіння для всіх небайдужих до цієї болючої теми, він започаткував велику справу, коли ще в 90-х рр. минулого століття заходився залучати студентську молодь до збирання та записування свідчень про голодомор. Викладач не гнався за кількістю, радив звертатися до своїх рідних, досліджувати історію роду та села. Робота, розпочата в стінах Дніпропетровського державного університету, була продовжена в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» (далі - НаУКМА). Методика, розроблено. Мициком, знаходила все більше прибічників по всій Україні, з'явилася чимало цікавих видань, але повною мірою її громадсько-політичне значення виявилось тільки в умовах революційних перемін, рушійною силою яких стало молоде покоління.

Чому цей підхід не просто виправдав себе, а дав такі блискучі плоди?

По-перше, респонденти були близькими, люблячими й любимими людьми для опитувачів. По-друге, представники старшого покоління розповідали про ті часи, коли самі були дітьми, підлітками або юнаками. Їхні онуки і правнуки могли проектувати отриману інформацію на своє життя. По-третє, це була історія, але не суха, академічно вивірена й узагальнена, а та, що крокувала вулицями конкретного села чи міста, заглядала у вікна сільських осель, позначилася на життєвому шляху багатьох людей. Що ж дізналися про долю свого народу представники поколінь 70 - 80-х рр? Безумовно, вони жажнулися від тієї моторошної правди, яка відкрилася їм. Простодушню, але щиро цей аспект підмітив один старшокласник (його оцінку ми винесли в заголовок рецензії). Молоді люди не могли не усвідомлювати: сам факт народження наступних поколінь був поставлений у пряму залежність від абсолютно непередбачуваного випадку - жменьки зерна, знайденого на полі у нірці запасливої польової миші, вбитого там же ховрашка, поданих чисюсь милосердною рукою склянки молока чи шматка хліба. Всі справи, думки, переживання тогочасної сільської дітвори крутилися довкола їжі. А що тоді споживали люди, то тема для окремої розмови. Впадає у вічі повна відсутність перебірливості, гидливості у спогадах про голодоморні роки.

Нам дається, що й очевидців, і їхніх нащадків об'єднує повна байдужість до

пропагандистської риторики, замішаної на традиційній комуністично-утопічній романтиці, якою буквально просякнута вся радянська історіографія. Навряд, щоб і перші, й другі знали, що таке «Третій вирішальний», а термін «п'ятирічка» викликав у них сакральний трепет. Від слова «червоний» у назвах колгоспів, комун та СОЗів аж в очах мигтить. «Червона нива», «Червоний лан», «Червоний степ», «Червона хвиля», «Червоний маяк», «Червона перемога», «Червона зірка», «Червоний хлібороб», «Червона квітка», «Червоний партизан», «Червоний клич»... у рецензованих книжках, мабуть, можна ще чимало знайти «червоного». Тепер, коли багато уваги приділяють тлумаченню кольорів, спадає на думку, що це був символ безвинно пролітої людської крові або, як підсумував один із свідків, - «червона» чума, яка запанувала в Україні. Взагалі складається враження, що ті багатопудові зібрання наукових праць з історії колгоспного будівництва в СРСР нинішнє покоління могло б читати (при умові, якби вони були цікавими) з такою ж довірою, як історію хобітів. Тільки мудрий Толкієн вигадав свою паралельну історію, щоб глибше осмислити минуле та перспективи подства, а тут все це писалося, щоб затемнити істину, знищити саму пам'ять про злочинну політику. Не вдалося! Живі свідки запам'ятали і передали своїм нащадкам і всьому людству жахливу інформацію. Чого варті тільки численні розповіді про людоїдство. Сліди цього лиха й дотепер збереглися: пуста в селі, про яку кажуть: «Там жили людоїди» (Т. 1. - С. 81) *; жінка, котра, дивлячись на свого онучка, з жахом згадує, як у голодовку з'їли її братика (Т. 1. - С. 115). Чи легко прожити життя з таким тягарем на душі? Розповідям про знущання нема краю. Дитячі душі назавжди були вражені тією нелюдською нещадністю, кричущою несправедливістю, що вчиняли над ними та їхніми близькими вірні слуги режиму - активісти, «червоний буксир», «комнезам» тощо. Ці нові правителі села виглядають у спогадах як породження диявола. Бо ж ким треба бути, щоб відрубати дитині пальчики за те, що «5-річний Павлик біг за комісією і бив їх ручками» (Т. 1. - С. 148). А погріб у Ніжині, куди кидали «ворогів народу», щоб їх заживо з'їдали пацюки (Т. 2. - С. 216). Така моторошна форма «боротьби з ворогами» була взята на озброєння ніжинськими енкаведистами у 1937 р.

Ще одна тема, яка не може не зацікавити молодь, стосується освіти. Сільська школа в Україні 1932 - 1933 рр. - це суцільний біль і горе. Учні вмирали прямо за партами, на очах у розгублених та наляканих школярів та вчителів (Т. 1. - С. 144 - 145).

Як ставилися самі очевидці і значною мірою жертви радянської політики, до чорних сторінок свого життя? Визнають наявність голоду всі, тільки одиниці прагнуть виправдати дії влади, повторюючи заявлені байки про «підступних куркулів». Абсолютна більшість респондентів, заново переживаючи незабуте горе, побиваючись за рідними, з жалем згадуючи змарновану молодість: «Спливали найкращі роки мого життя: у боротьбі за життя і шматок хліба», - з гіркотою констатувала одна із свідків (Т. 2. - С. 108), звинувачували правлячий режим, комуністичну партію, проклинали Сталіна й місцевих активістів, але про спротив майже не згадували.

Молоде покоління, вивчивши історію своїх попередників, зробило свій власний висновок: щоб уникнути повторення їхньої долі, треба протестувати, боротися, діяти. У рецензованих книжках вміщені фрагменти студентських рефератів, коментарі до свідчень, які просякнуті не просто гострим неприйняттям і осудом тоталітаризму, співчуттям до його жертв, але, насамперед, усвідомленою потребою опору будь-яким спробам накинути ярмо на суспільство. Президент НаУКМА В.Брюховецький у інтерв'ю газеті «День» підкреслив цю характерну особливість своїх вихованців: «Прийшло нове покоління, яке фактично виросло в незалежній Україні. Вона, звісно, не така, якою ми її уявляли, багато в чому нам не подобається. Але вперше за всю історію України ми маємо стільки років незалежності». («День». - 2005. - 21 січня. - С. 19).

Звичайно, що не тільки тема голодомору чи репресій стала тим попелом, що стукав у серця молодих людей. Але поряд з іншими претензіями, рашунками, різними факторами, котрі спричиняли невдоволення, безумовно, впливала й вона. Дж.Мейс пишався б своїми студентами: його наука пішла їм на користь.

А вивчення історії голодоморів зусиллями таких подвижників, як о. Ю.Мицик, продовжується: на черзі третій том. Революційні перемини в нашій країні породили сподівання на зрушення і в цій царині. Хочеться вірити, що до 75-ї річниці Українського голокосту діятиме Державний центр, котрий стане водночас і науковою установою, і координатором пошуків у регіонах; виходитимуть періодичні видання - фахові та публіцистичні; у Києві, інших містах та багатьох селах постануть пам'ятники тим, хто став жертвою геноциду.

* Тут і надалі посилання на відповідні томи рецензованого видання.

ОЛЕКСАНДР ДОВЖЕНКО ЯК ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ МИСЛИТЕЛЬ ХХ СТОЛІТТЯ

(Рецензія на книгу Станіслава Машенка «Філософські обрії Олександра Довженка». - Чернігів: Видавництво «Чернігівські обереги», 2004. - 124 с.)

Історичний розвиток українського народу складався часто так, що зерна «любомудрія» доводилося ховати у фольклор, художню літературу, в різні мистецькі жанри, щоб за сприятливих умов вони могли буйно прорости. Тому цілком закономірно, що сьогодні зростає інтерес до вивчення філософських поглядів українських письменників-мислителів Т.Шевченка, М.Гоголя, П.Куліша, І.Франка, Л.Українки, В.Винниченка та інших, які досить ґрунтовно досліджені останнім часом. Однак творча спадщина геніального українського кіномитця та письменника Олександра Петровича Довженка в історико-філософському плані практично не досліджена. Заповнити цю прогалину й має нова студія кандидата філософських наук, доцента Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т.Г.Шевченка Станіслава Трифоновича Машенка «Філософські обрії Олександра Довженка», що вийшла у 2004 році у видавництві «Чернігівські обереги».

Минулого року відзначалося 110-річчя від дня народження О. Довженка, але відразу зауважимо, що книга написана не до ювілейної дати, а як стверджує сам автор, «за покликом серця», причому виклад матеріалу здійснено не сухою академічною мовою, а науково-популярною. Тому книга, безперечно, викличе інтерес усіх тих, хто цікавиться філософською думкою України. Інтерес до дослідження посилюється ще й тим, що його автор, як і О. Довженко, теж народився, виріс та деякий час працював після закінчення історико-філософського факультету Київського державного університету ім. Тараса Шевченка в мальовничому містечку Сосниця, що у нас, на Чернігівщині. С.Машенко, маючи значний багаж знань з української філософської думки (автор 65 наукових та навчально-методичних праць), на наш погляд, зміг глибше побачити зв'язок з нею Довженкового світогляду.

Рецензоване видання являє собою системне дослідження світоглядно-філософських поглядів видатного вітчизняного кінорежисера та письменника О. Довженка, втілених у його художніх, публіцистичних творах та «Щоденнику». У вступній частині автор розкриває мотиви, що спонукали його до висвітлення світоглядно-філософських засад українського мислителя, вказує на специфіку філософського дослідження, обґрунтовує актуальність вивчення творчого спадку О. Довженка як філософа.

Книга складається з п'яти розділів. У першому розглянуто джерела філософського світогляду О. Довженка. Дослідник підсоння філософії кіномитця та письменника виводить з української міфології в цілому і Придесення зокрема, показує дотичність його ідей до вітчизняної філософської думки минулих століть. Крім того, С.Машенко обґрунтовує думку, згідно з якою світогляд митця формувався, спираючись на ґрунтовні знання з різних галузей науки, техніки і, звичайно, літератури, насамперед художньої та публіцистичної*.

Другий розділ висвітлює питання онтології. Як відомо, предметом її вивчення є світ та буття. Варто підкреслити, що проблема тлумачення світу О.Довженком залишається мало дослідженою. Тому надзвичайно актуальним є звернення С.Машенка до цих граней філософських поглядів митця. Висновки дослідника переконливо доводять, що у розумінні поняття «буття», як і в осмисленні категорії «світ», О.Довженко стояв попереду пануючої марксистсько-ленінської філософії. Не задовольняючись зведенням буття до об'єктивної реальності, він розглядає буття у всьому спектрі його форм як речовій та духовній, так людській та суспільній. Природно, що названі форми буття внаслідок пізнавальної і практичної діяльності суб'єкта - людини перетворюються у О.Довженка на світ, якщо стають частинкою ества, невід'ємними від її існування*.

На нашу думку, вдало виглядає тлумачення С.Машенка філософсько-

антропологічних поглядів митця, про що йдеться в третьому розділі. Насамперед автор, аналізуючи людинознавчі погляди О. Довженка, розкриває його специфічні риси, суть яких полягає у наступному. Осмислюючи співвідношення у людині індивідуального і суспільного начал, О. Довженко як син свого часу - революційної епохи - особистісне підпорядковує родовому, одиничне - цілому. Підкреслимо, що життя самого мислителя є переконливим свідченням даної позиції.

Проте світова тенденція ХХ століття щодо «поглинання» особистості суспільством, наростання конформізму не влаштувала О. Довженка як громадянина. Протестуючи проти становища людини в СРСР як гвинтика, коліщатка великого механізму, О. Довженко, на думку С. Мащенко, приходить до екзистенційного осмислення природи людини. Тому цілком логічно, вважає С. Мащенко, звернення мислителя до кордоцентризму як найважливішої риси української філософії, що спрямовував творчі інтенції на пошуки в людині індивідуального та неповторного. Водночас С. Мащенко зображує О. Довженка як філософа, котрий часом мислить у руслі ставлення до людини західноєвропейською екзистенціальною філософією.

Отже, філософсько-антропологічні погляди митця, за С. Мащенко, спиралися насамперед на українську та почасти зарубіжну історико-філософську основу.

Аналізу специфіки осмислення О. Довженком сутності суспільства та природи соціальних процесів, джерел, рушійних сил та суб'єктів історичних перетворень присвячений четвертий розділ. Тут варто зазначити, що особливість поглядів О. Довженка на суспільство та суспільні зв'язки С. Мащенко виводить із специфіки тлумачення ним світу та розуміння людини. На думку автора дослідження, на соціально-філософські та історико-філософські погляди О. Довженка значний вплив мали діячі «Розстріляного Відродження», зокрема М. Хвильовий.

Такий підхід до розуміння людської сутності дає можливість досліднику з'ясувати постановку й вирішення О. Довженком проблеми сенсу життя. Ставлячи вічні філософські питання: навіщо мені все, що я робив? Для чого взагалі живе людина? На ці та інші питання однозначної відповіді О. Довженко не дає, що є закономірно, гадає С. Мащенко.

Уважне вивчення творчого спадку митця дає підстави автору стверджувати, що вирішальною рушійною силою суспільних змін, за логікою О. Довженка, виступає народ. Але поняття «народ» він тлумачить не в плані марксизму, а у вигляді людської спільноти, що складається з неповторних індивідів, кожен з яких має усвідомити себе суб'єктом історії.

П'ятий розділ надає інформацію про ставлення митця до релігії. Осмислення О. Довженком сутності й соціальних функцій релігії С. Мащенко називає «шляхом до себе»*. Річ у тім, що автор дотримується точки зору, згідно з якою в умовах суцільної атеїзації радянського суспільства О. Довженку Бог був необхідний як незмінна твердиня, як абсолютне благо і вічне життя. Проте Всевишнього, вважає С. Мащенко, мислитель шукає не в зовнішньому світі, бо там його немає. Відкриття Бога в собі, в своєму серці як глибинного духовного потенціалу, як міру гуманності в особистості, як ступінь внутрішньої активності, що здатний перебороти будь-які труднощі і трагедії життя, - головний лейтмотив філософсько-релігійних міркувань О. Довженка в інтерпретації С. Мащенко.

С. Мащенко, опрацювавши великий масив матеріалу, показує О. Довженка як мислителя, котрий, спираючись на своє українськоментальне мислення, на ідеї попередньої вітчизняної думки, синтезуючи певні концепції світової філософії, не тільки багато в чому не погодився з пануючою на той час марксистсько-ленінською філософією, але й висунув ряд положень світоглядно-теоретичного плану, які обґрунтовані лише в наш час. Так, наприклад, завжди залишиться актуальною точка зору на світ дитинства як ключ до усвідомлення себе особистістю. На думку дослідника, вчені педагоги, працюючи над створенням теоретичної картини світу, мають звернутися і до довженківських чуттєво образних картин і думок.

Актуально звучать й Довженкові поради: не можуть бути повноцінними керівниками ті, хто розмовляє «суржиком», хто не може і двох слів зв'язати без заготовленого помічниками тексту, адже це зовнішній вияв бідності їхнього мислення. Не подобались О. Довженку й пустослови, які красиво говорили, але їхні слова розходилися з ділом.

Головна цінність книги, на нашу думку, полягає в тому, що дослідник показав О. Довженка не тільки як геніальну людину, але й як мислителя, котрий усвідомлює, що

відповіді остаточно на одне з вічних філософських питань, що таке життя, неможливо, оскільки «суть життя незбагненна...»*.

Ясна річ, що С.Мащенко не зміг охопити все безмежжя світу Довженкових думок. Адже перечитуючи його твори, щоразу відкриваєш для себе нові ідеї. Мабуть, тому автор й назвав розвідку «Філософські обрії Олександра Довженка», тобто в ній викладено лише те, що вдалося побачити йому до певної межі, за якою, як за обрієм, ми знайдемо ще багато невідомого, непізнаного.

На нашу думку, у видання є тільки один недолік - вкрай незначний наклад - 500 примірників. Це занадто мало для нашої країни, адже у кожного, хто прочитає цю книгу, вона розбудить потяг до філософської думки, без якої не міг обійтися великий художник і громадянин Олександр Довженко.

Хочеться щиро подякувати старшому колезі С.Мащенко за невтомну працю, а «Чернігівським берегам» за те, що зупинили свій вибір на «Філософських обряях Олександра Довженка», збагативши нашу сіверянську філософську скарбницю цінним виданням. Безумовно, книга знайде своїх читачів у середовищі студентської молоді, гуманітарної інтелігенції і, хотілося б вірити, посадових осіб органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, для яких вона може виявитися особливо корисною, бо ще раз покаже їм: «Що таке життя, як не безупинний процес боротьби прагнень, ідей, думок індивідів і мас людських»*.

* Тут і далі всі посилання на рецензоване видання.

Володимир Коваль

ЧЕРНІГІВСЬКІ БЕСТСЕЛЕРИ

(ОГЛЯД КНИЖКОВИХ НОВИНОК)

Дзюба С. Зима така маленька, мов японка: Пародії та віршики. -Чернігів: Чернігівські береги, 2004 - 80 с.

Бондаревич (Черненко) Л. На берегах любові: Есеї, нариси та монологи / переклад з білоруської С. Дзюби/. - Чернігів: Чернігівські береги, 2004 - 298 с.

Кава для янголів. Випуск другий: Збірник поезії та прози молодих літераторів Чернігівщини /упорядники С. і Т. Дзюби/. -Чернігів: Чернігівські береги, 2004 - 128 с.

Ткач М. Багряні громи: Проза. - Ніжин: Аспект-Поліграф, 2004. -496 с.

Брик О. І возлюблю: Проза - Ніжин: Аспект-Поліграф, 2004. - 320 с.

Брик О. Шоколадка:Проза. - Ніжин: Аспект-Поліграф, 2004. - 240 с.

Зараз завдяки поступовому розвитку книговидавництва у регіонах спостерігається доволі цікавий феномен так званих місцевих бестселерів: немало літераторів, відомих у вузькому колі своїх колег (якщо говорити про всеукраїнський масштаб), є успішними і популярними в окремо взятому Чернігові, Луцьку чи, скажімо, Тернополі - власне, там, де вони мешкають.

Якщо говорити про чернігівський бомонд, то тут одним з найяскравіших прикладів такої популярності є тексти Сергія Дзюби. Варто згадати хоча б його казки «Кракатунчик - кленовий бог» та «Гопки для Кракатунчика», які благополучно розійшлися за кілька років, в основному, на Придесенні загальним накладом 11 тисяч примірників. Тут же, на Чернігівщині, взагалі за кілька місяців (!), розкупили його збірку пародій «Любов з тролейбусом». І от буквально напередодні нового 2005 року у видавництві «Чернігівські береги» побачив світ новий місцевий бестселер - вже друга *пародійна книжка, Сергія Дзюби «Зима така маленька, мов японка»*. Надибуємо у ній близько ста пародій та віршків, написаних переважно торік. Думаю, варто зачитувати анотацію збірки: «Герої цих пародій - Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Ліна Костенко, Данте Аліг'єрі, Франческо Петрарка, Мігель Сервантес, Оноре де Бальзак, Олександр Пушкін, Артур Рембо, Олександр Блок, Лев Толстой, Павло Тичина, Володимир Сосюра,

Оксана Забужко, Василь Голобородько, Дмитро Павличко, Іван Драч, Ігор Римарук, Микола Лукаш, Василь Слапчук, Іван Андрусак, Ігор Павлюк, Кость Москалець, Мойсей Фішбейн, Василь Шкляр, Сергій Жадан, ІБТ, Вальтер Загорка, Олександр Ірванець, Іван Іов, Роман Скиба, Володимир Кашка, Степан Процюк, Сергій Пантук, Марина Павленко, Володимир Науменко та інші пришельці». Як бачимо, автор суттєво розширив коло своїх персонажів - за рахунок класиків... Нову книжку, як і всі попередні, С. Дзюба присвятив дружині Тетяні, вмістивши її фото.

Лише приблизно п'яту частину збірки займають суто літературні пародії для «втаємничених» - тих, хто, принаймні, може збагнути рядки про «невтомного агронома Забужко», яка «усе досліджує поля», зоотехнік Василя Шкляра, що «смачних розводить кажанів» та «ветеринара Процюка», чари котрого «від інфекцій діють...» («Балада про щасливих селян»).

Типовий приклад таких текстів - пародія «Про пам'ятники (трилер)». Зацитувавши відомий вірш Ігора Римарука «Пам'ятник» з «кальварійної» «Діви Обиди» та знамените Пушкінське «Я памятник себе воздвиг нерукотворный...», С. Дзюба береться до справи:

*Мені болить майбутнє, наче рана,
І відчуваю шкірою, мов Брут:
Римарука поцупили з майдану
І тягнуть, гади, на металобрухт.
А він же був такий звияжно рідний,
Нескорений для голубів та гав,
І, мов картузик, у правиці мідній
Свою «Сучасність» лагідно тримав.*

Кольорові поетки у розпачі, бо «комусь чудових хочеться прикрас...». А Драч стоїть - «тому, що мармуровий, мов Кашпіровський, дивиться на нас». І нарешті - цілком оптимістичний фінал:

*Хтось завтра загремить на переплавку,
Когось ще перетворять на трубу...
Тримайся, друже, - як би я не гавкав,
Ти теж, мов Пушкін, пам'ятником був!*

Проте здебільшого пародії Сергія Дзюби - на широкий загал. Їх розуміє будь-яка аудиторія. І вибухає сміхом. Адже, як справедливо зазначив у післямові до «Зими...» тогорічний Шевченківський лауреат Василь Слапчук, «те, як пародист розпоряджається здобутим матеріалом, гідне захоплення та хвали. Бо письменник робить це... талановито... не прив'язує свій вірш до першоджерела, не сковує себе чужою формою, стилем, технікою... відштовхуючись від рядків чужого твору, використовує їх як трамплін, увиразнюючи, розширюючи та поглиблюючи власну раціональну ідею, почерпнуту з ірраціонального зерна тих рядків, які взяті за точку відліку. Пародія у виконанні Сергія Дзюби перестає бути вторинною, його пародії це - веселі вірші із мотто. Адже нікому не прийде в голову вважати оригінальний вірш вторинним тільки з тієї причини, що йому передувє епіграф».

Красномовний приклад - «Пригода у шинку» - пародія на вірш Василя Голобородька про «любителів паперової музики», котрі «з поважним виглядом займають місця у партері і стежать розчуленими очима за піаністкою, яка зовсім природно виграє на роялі намальованому на папері». Звісно, у С. Дзюби - своя «паперова» історія:

*Сьогодні нас поображали тяжко,
Таке буває лиш в страшиному сні, -
Зайшли із Василем розпити пляшку,
А нам її... малюють на стіні!
Мені від жаху відібрало мову,
Василь казацькі вуса в трансі мне, -
У нас, звичайно, гроші паперові,
Та те, що в пляшці, має бути міцне...*

«Паперова» дискусія завершилася вельми нетрадиційно: «Василь розмалював офіціанта, /А я бармена на шматки порвав».

Також в останні дні грудня 2004-го порадувала новою книжкою **«На берегах любові: есеї, нариси та монологи» білоруська письменниця Лілія Бондаревич (Черненко)**. Пані Лілія народилася в Білорусі, але вже більше 20 років мешкає на Придесенні. У книзі, обсяг якої - близько 300 сторінок, вміщено білоруські тексти Л. Бондаревич, а також

перекладені українською, упорядковані і видані Сергієм Дзюбою. Він же є й автором передмови. Тобто йдеться про досить оригінальний українсько-білоруський проект. Комерційний. Адже дві попередні книжки Лілії Бондаревич, також перекладені, упорядковані і видані Сергієм Дзюбою, вже стали місцевими бестселерами. Власне, про пані Лілію дізнались у Білорусі - на її презентації постійно приїжджають співробітники посольства Білорусі в Україні, а «бацька» Лукашенко зі святами вітає.

Відомий літературознавець Дмитро Стус так відгукнувся про творчість Лілії Бондаревич: «Як на мене, це - перша книжка останніх років, в якій наш світ, побачений очима жінки, постає значно цікавішим та чуттєво глибшим за те, що писалося про нього авторами-чоловіками. Вже давно нічого такого в літературі не було. Примат розуму та феміністичних конструкцій витіснив з неї чуття настільки, що мав пролунати чийсь некийвський голос, аби допомогти побачити, що ми втратили».

Цей відгук якнайкраще характеризує і нову книгу Л. Бондаревич, документальна точність якої лише посилює враження від прочитаного. Її розповіді (навіть ті, де стільки жахливих страждань і болю) навдивовиж людяні та зворушливі. Тому й переконливі.

31 грудня (!) 2004 року побачив світ **збірник поезії та прози молодих літераторів Чернігівщини «Кава для янголів-2» (упорядники Сергій і Тетяна Дзюби, автор передмови та видавець - Сергій Дзюба)**. У книзі представлено тексти 25 авторів (а також їх світліни і біографічні довідки), котрі ставали переможцями щорічного обласного літературного конкурсу для дітей та молоді (до 30 років), головою журі якого є С. Дзюба (він же - керівник обласної літстудії). За 8 років проведення конкурсу у ньому взяло участь близько трьох тисяч рукописів. Переможці отримують призи, дипломи і рекомендації для вступу до вузів, а також можливість представити свої тексти у місцевих ЗМІ. Перша «Кава...» вийшла у 2002-у і була визнана на Чернігівщині «Кращою книгою року» (її з ентузіазмом «розмели» з книжкових полиць студенти). Тому видання «Кави...-2» видається абсолютно логічним. Прогнозую: вже за кілька місяців ви днем з вогнем не знайдете жодного зайвого примірника! І справа не в тому, що у збірнику вміщено тексти в основному тих, хто після визнання у Чернігові, виграв «Гранослов», «Смолоскип», «Привітання життя» ім. Б.-І. Антонича та інші міжнародні й всеукраїнські конкурси (Анна Малігон, Володимир Коваль, Ярослав Гадзінський, Сергій Коноваленко - його графічними роботами проілюстровано книгу, Софія Киричок, Іванко Баран та ін.). Як на мене, за оповіданням Світлани Килимник «Сповідь для маніяка» можна було б зняти цікаву кінострічку, а пародії Ірини Кулаковської - справді смішні.

Чернігівець **Михась Ткач** - не лише головний редактор популярного на Придесенні журналу «Літературний Чернігів», а й успішний письменник. Його «**Багряні громи**» (вибрана проза) зблизували теж порівняно недавно і вразили не тільки обсягом та ошатним виглядом. Власне, пан Михась - літератор традиційний (у гарному розумінні цього слова), дещо сумний, але тим світлим смутком, який розчулює читача. Подібні книги нині - рідкість, тому у М. Ткача вистачає шанувальників. Наскільки я знаю, Чернігівська міська централізована бібліотечна система планує висунути його на здобуття цьогорічної премії ім. М. Коцюбинського - саме за книжку «Багряні громи».

Значний резонанс на Придесенні викликали і книги чернігівця **Олексія Брика** «**І возлюблю...**» та «**Шоколадка**», які одна за однією побачили світ у ніжинському видавництві «Аспект-Поліграф». Причому, якщо роман про життя православного священика «І возлюблю...» сподобався навіть дуже вимогливому до подібних творів чернігівському духовенству (і Київського, і Московського патріархатів), то еротичні сцени з «Шоколадки» одразу поділили читачів на її палких прихильників та тих, хто цей текст абсолютно не сприйняв. Але до кінця дочитали всі... Безперечно, екзекуція авторові не загрожує. Все-таки вже є «Польові дослідження з українського сексу» Оксани Забужко, хуліганські шедеври Подерв'янського та «правада життя» від Юрка Покальчука. Єдине, журі обласного конкурсу «Краща книга року» вирішило навіть не розглядати «Шоколадку» серед можливих кандидатів на відзначення (хоч саме популярність - один з головних критеріїв цього престижного на Придесенні конкурсу).

Проте життя продовжується: Сергій Дзюба завершив третю казку про свого Кракатунчика - «Душа на обличчі» і пише пародії на Чеслава Мілоша, Лілія Бондаревич готує містичний трилер, назву якого тримає в секреті, Михась Ткач здає до друку новий номер «Літературного Чернігова», а Олексій Брик засів за детектив «Таємниці амулета». І звісно, все у всіх вийде...